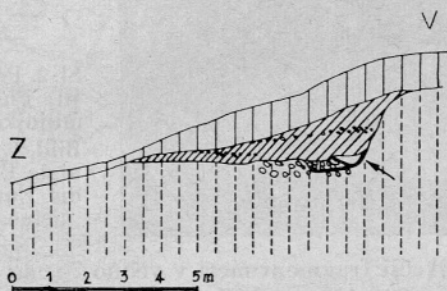

K TREM NOVIM NAPISOM S SPODNJEGA POSAVJA

PETER PETRU

Bogato prazgodovinsko izročilo in številni antični spomeniki spodnjega slovenskega Posavja nakazujejo vrsto arheološko zanimivih vprašanj. Kompleksno reševanje teh presega okvir pričujočega sestavka in terja poglobljen študij celotnega gradiva. Zato podajamo v tem poročilu samo obravnavo treh, pred kratkim odkritih spomenikov glede na novejšo ugotovitve te-

Sl. 1. Prerez antičnega cestišča z označenim najdiščem miljnika v Čatežu pri Brežicah

Bild 1. Querschnitt des antiken Strassenkörpers mit der bezeichneten Fundstätte des Meilensteines in Čatež bei Brežice

renske avtopsije. Izsledkov sistematičnih izkopavanj in ostalih proučevanj, najsi so za umevanje kasnejših dogodkov na Dolenjskem še tako pomembni, vključujemo le, kolikor se neposredno dotikajo nakazanih problemov.¹

¹ Dosedanje ugotovitve arheoloških raziskovanj celotne Dolenjske so zajeli v poslednjem času: S. Gabrovec, Najstarejša zgodovina Dolenjske, Novo mesto 1956; B. Saria, RE, pod Nevioudunum, Latobici in Praetorium Latobiorum; V. Šribar-P. Petru, Nevioudunum, Posavje I, 1957, 25; I. Pirkovič, Crucium, Situla, Glasnik Narodnega muzeja v Ljubljani (v tisku); T. Knez-P. Petru-S. Škaler, Municipium Flavium Latobiorum Nevioudunum, Novo mesto 1961; P. Petru, Podoba antičnega podeželja v Spodnjem Posavju in na Dolenjskem v luči najdb na avtomobilski cesti, Dolenjski zbornik 1, 1962; V. Šribar, Zavarovalno izkopavanje antičnega pristanišča v Beli Cerkvi, Arheološki vestnik 9-10, 1958/9, 251; T. Knez, Arheološka zbirka Dolenjskega muzeja, Kronika 6, 1958, 67; S. Škaler, Občina Videm-Krško, Brežice 1956.

Pri razstreljevanju useka na avtomobilski cesti so razpršili dobrih 200 m zahodno od Čateža pri Brežicah miljnik, od katerega so ostali le fragmenti.² Podnožje miljnika je tičalo v poglobljeni kotanji, pokriti na dnu s plastjo oglja, pod katerim je bila 3—12 cm debela plast rdeče opečene zemlje in skale. Antično cestišče — glej priloženi profil sl. 1 in fotografijo sl. 2 — je široko 6,40 m, vendar je verjetno na zahodnem delu erodirano. Najgloblja točka pod današnjim površjem je na vzhodnem robu cestišča (2,70 m), ki so ga delno izsekali, delno pa, sodeč po oglju, izžgali v živo skalo; tu je tudi nasip rjave zemlje in ilovice najdebelejši in se konično zaključuje proti zahodu.

Miljnik sl. 3 in tab. I je iz rumenorjavega peščenca in močno poškodovan. Od celotnega spomenika je ohranjenih danes šest fragmentov, med

Sl. 2. Pogled na očiščen profil. Puščica kaže najdišče miljnika. Čatež pri Brežicah
Bild 2. Blick auf das gereinigte Profil. Der Pfeil zeigt die Fundstätte des Meilensteines. Čatež bei Brežice

njimi dva večja. Največji fragment meri v višino 76 cm; sam miljnik pa je mogel imeti v premeru 90—100 cm. Višina lepo izklesanih črk in presledkov med vrsticami znaša: 9, 3,6, 7,9, 3,4, 7, 4, 7,5 cm. Kamen je sedaj shranjen v Posavskem muzeju v Brežicah.

Besedilo miljnika je možno — delno tudi na podlagi že znanih napisov iz Viher (CIL III, 4618), Hudega pri Stični (CIL III, 4616 = 11322) in Rake (Müllner 156 = CIL III, 11325) — rekonstruirati:

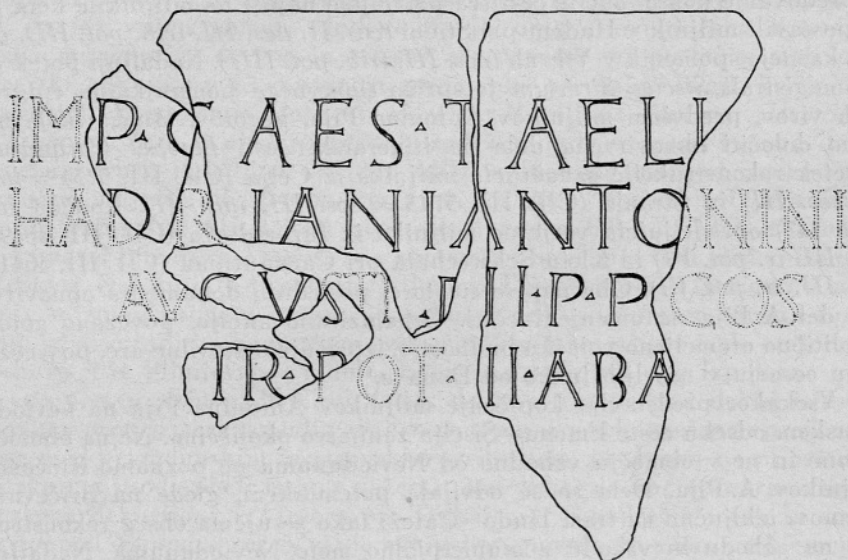
*Im]p(eratoris) Caes(aris) T(iti) Aeli[i
Ha]driani Anto[nini
Au]gus[ti] Pii p(atris) p(atriciae) [co(n)s(ulis)
tr(ibunicia) p(ot(estate))] II ab A[*

Miljnik je dal postaviti cesar Antonin Pij, kar izpričujeta druga in tretja vrstica. Točnejšo časovno določitev postavitve kamna lahko suponiramo po omembi tribunske oblasti. Ta je lahko glede na tekst v 4. vrstici tr. pot. II—III = 139—141 po n. št.³

² Varstvo spomenikov 7, 1958/9, 301, s fotografijo največjega fragmenta.

³ Ni omenjeno p(ontificis) m(aximi). Pri rekonstrukciji teksta na sl. 3 so domnevane črke 4. vrstice postavljene pretesno skupaj; glej R. Cagnat, *Epigraphie latine*, Paris 1899, 185.

Napis je zanimiv predvsem v dveh pogledih: prvič, ker nam kaže živahno gradbeno dejavnost pod Antoninom Pijem na cesti iz Italije na vzhod in drugič, ker odpira mnogo jasnejšo določitev vzhodne municipalne meje Neviodunuma. Gradbena dejavnost Antonina Pija je na splošno slabo raziskana, čeprav je na balkanskem področju gotovo zanimiva, saj bi v mnogem ilustrirala skrbno pripravo cesarja na nevarnost s severa⁴ in vzhoda.⁵ Med načrtno zasnovana dela sodi, poleg v zgoraj navedeni literaturi omenjenih posegov, gotovo utrjevanje cest. Dasi so pričujoči miljniki prvi gradbeni spomeniki na odseku ceste Emona—Siscija, ne moremo

Sl. 5. Miljnik A. Pija iz Čateža
Bild 5. Meilenstein des A. Pius aus Čatež

govoriti o gradnji, pač pa o širokopotezni rekonstrukciji. Tod je vodila namreč v zadnjih dveh stoletjih pred n. št. — sledeč Strabonu 7, 5, 2 — najbolj uporabljana pot proti Italiji. Pomen severne vpadnice preko Ptuja in Celja je v zgodnji rimski dobi dosti manjši, saj poteka »jantarjeva pot«
dobrih petdeset let skozi noriško celejansko področje. Rimljani jo dobro poznajo že za časa cesarja Avgusta, saj je *L. Domitius Ahenobarbus* kot rimski poveljnik prekorščil Labo severno od Češke (Tac., *Ann.* IV, 44. Schmidt, *Geschichte d. deutschen Stämme* II, str. 101, op. 4). Še bolje pa poznajo njen celoten potek Rimljani v Plinijevem⁶ času. Kot logično navezovanje na

⁴ B. Saria, *Novi napisi s Kranjskega*. GMDS 22, 1941, 41; B. Hüttl, *Antoninus Pius I.*, 271 in 277 sq. Cit. po E. Swoboda, *Carnuntum*³.

⁵ Podrobno proučuje to obdobje U. Trinks, *Historische Interpretationen von Ail. Aristeides' eis Póμην*. Diss. Graz 1958, kateremu se ponovno zahvaljujem za mnoge napotke; F. Schehl, *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Ant. Pius*, *Hermes* 65, 1930, 245; A. Daiciviciu, *Siebenbürgen im Altertum*, Bucarest 1945, 128; CAH XI, 334.

⁶ *hist. nat.* XXXVII, 43.

itinerarsko cesto *Aquileia—Emona* moremo danes z gotovostjo domnevati zametek in izgradnjo cestišča proti vzhodu že v Avgustovi dobi. Posebej velja to za potek poti *Emona—Neviodunum*, ki vodi večinoma po povsem novi trasi, brez bistvenejše orientacije na kako starejšo prazgodovinsko pot.⁷ Zgodnji nastanek ceste izpričujejo na novo nastale pristave in zaselki⁸ ter naselitev trgovcev in prišlekov ob itinerarski poti.⁹

Štirje citirani miljniki dovolj argumentirajo popravilo ceste od Stične proti Drnovemu in dalje na vzhod.¹⁰ Sodeč po zaporedju konzulatov, prično obnovitvena dela v letu 139 od emonskega področja proti vzhodu. Hitro napredovanje konsolidacije cestišča potrjujejo napisi na miljnikih. Leta 139 so postavili miljnik v Hudem pri Stični (*cos. II, des. III, trib. pot. III*), dve leti kasneje spomenik v Vihrah (*cos. III, trib. pot. IIII*). Nadaljnji potek del na magistrali *Siscia—Sirmium* je spričo slehernega pomanjkanja epigrafskih virov, predvsem miljnikov Antonina Pija, negotov. Mnogo bolje moremo določiti obnovitvena dela na itinerarski cesti *Emona—Carnuntum*. Začetek rekonstrukcije označujeta miljnika iz Celja (CIL III, 5734 = *imp. II, cos. III*) in Stranic (CIL III, 5743 = *cos. III, imp. II*). Končno fazo (leta 145) opredeljujeta verjetno miljnika iz Inzersdorfa (CIL III, 4649 = *cos. III, tr. pot. VI*) in Klein Schwechata pri Carnuntumu (CIL III, 4641 = *cos. III, tr. pot. VI*). Oba napisa sta torej poslednja dokumenta obnovitvenih del A. Pija na omenjeni cesti. Organizirano akcijo, povezano gotovo s politično utemeljeno vojaško budnostjo, izpričujejo številne are, posvečene temu cesarju v naseljih južno od Donave.¹¹

Vsekakor predstavlja kopičenje miljnikov Antonina Pija na neviodunumskem odseku ceste *Emona—Siscija* zanimivo okoliščino. Ne na območju Emone in ne v območju vzhodno od *Neviodunuma* ne poznamo istočasnih miljnikov A. Pija. Dela so se odvijala potemtakem, glede na pričevanje kamnov, izključno na trasi Hudo—Čatež; tako se ujema obseg rekonstrukcije na zahodu in vzhodu z municipalno mejo *Neviodunuma*. Nadaljnja terenska dela pri gradnji ceste na vzhod prenehajo in sledi usmerjanje delovnega potenciala na konsolidacijo in skrbnejšo izgradnjo »jantarjeve poti« *Celeia—Poetioio—Scarbantia—Carnuntum*. Utemeljenost takšnega

⁷ A. v. Premerstein-S. Rutar, Die römischen Strassen und Befestigungen in Krain, Wien 1889, 59; A. Müllner, Emona, Ljubljana 1879; J. f. A. 7, 1913, 196. Cesta v Norik — *via Iulia Augusta* — je bila končana komaj v letu 2—1 pr. n. št. W. Görlich, Der antike Strassenzug *Aquileia—Lauriacum*, Carinthia 143, 1953, 132. Izgradnja ceste čez Okro je doživela intenzivnejše posege po dalmatinsko-panonskem uporu 6—9 n. št. Ob uporu treh legij na Vrhniki pravi Tacit 1, 20: *manipuli ante coeptam seditionem Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus* (leta 14 n. št.). Čas izgradnje cestišč proti vzhodu verjetno ilustrira napis CIL V, 698, ko so uredili na ukaz panonskega legata A. Plantija (od 59 do 42 n. št.) pot iz Trsta na Reko. Napis je namreč iz Rodika v bližini Materije.

⁸ P. Petru, Dolenjski zbornik 1, 1962; Varstvo spomenikov 7, 1958/9, 295—309.

⁹ Glej priloženi zemljevid na Tab. II, kjer so diferencirano vneseni spomeniki z omembo domačinov in priseljenih kolonistov; dopolnjen prikaz A. Mócsyja.

¹⁰ A. v. Premerstein-S. Rutar, l. c.; J. Klemenc, Archaeologische Karte von Jugoslawien. Blatt Zagreb, Beograd 1958, 106; I. Pirkovič, Crucium, l. c.

¹¹ Biburg (CIL III, 5912), Kessingen (CIL III, 5906), Cambodunum (CIL III, 5770), Aigen bei Salzburg (CIL III, 5734); prim. A. Deringer, Die römischen Meilensteine Noricums, Festschrift für Rudolf Egger, Carinthia 143, 1953, 755; in M. Pavan, La provincia romana della Pann. Sup., Atti della Accademia nazionale dei Lincei, 352, 1955, Memorie, ser. VIII, Volume VI, fasc. 5, 395, op. 4.

sklepa potrjujejo napisi. Hkrati nam viri povsem zamolčijo, kar bi lahko logično predpostavljali, izgradnjo in popravilo prečnega navezovanja in spoja med obema cestama med Celjem in Drnovim po dolini Save.

Kar pri novem miljniku močno preseneti, je navedba distance *ab A...*, dasi bi pričakovali *a Nevioduno*. V poštev prihajajo samo naselja ob magistrali, in sicer *Acervo* (v okolici Stične), *Aemona* in *Andautonia*, čeprav slednja ne leži neposredno na itinerarski poti *Neviodunum—Siscia*. Upoštevati bi bilo potrebno še možnost z *ab Atrante*, kajti na miljniku Konstanca II., najdenem v Sirmiju, stoji: *quinarios lapides per Illyricum fecit ab Atrante ad flumen Savum*.¹² Vsa našeta mesta so imela v rimski upravi naših krajev važen pomen. *Andautonia* in *Emona* imata rang kolonije oziroma municipija. *Acervo* in *Atrans* sta prvotno preprežni postaji ob itinerarski cesti, kasneje postaneta postojanki na italjski meji, ko je ta pomaknjena z grebenov Julijcev na črto *M. Albius—Acervo—Atrans—M. Carvancas*. Zato ne obstajajo nikaki zadržki, da bi ne mogli šteti razdalj od ene ali druge naselbine. Vendar lahko odklonimo možnost izmere na pričujočem miljniku *ab Acervo*, ker je na sočasnem kamnu A. Pija iz Hudega pri Stični (CIL III, 11522) nakazana distanca *MP XXXXIII a Nevioduno* in ne od bližnjega *Acerva*. Ista ugotovitev bi veljala tudi glede pisanja *ab Aemona*. Naš miljnik je odkrit, gledano iz *Emone*, onstran *Neviodunuma*. Čeprav so znani primeri, da merijo milje od večjih in pomembnejših prometnih središč tudi na Posavskem področju,¹³ je taka rešitev malo verjetna. Za osnovo ji je Plinijeva — v duhu latinščine pravilna — a lapidarno nepotrjena pisava *Aemona*.¹⁴ Kljub temu, da je s tem podana dokaj tehtna ugotovitev proti izmeri razdalje *ab Aemona*, pa ni v celoti rešeno vprašanje odnosa med *neviodunskim* in *emonskim* teritorijem, predvsem pa ni rešena neka skupna usoda obeh mest v začetku 2. stoletja, na kar opozarja napis emonskega dekurijona iz Jezera pri Trebnjem,¹⁵ s področja torej, ki sodi upravno pod *Neviodunum*. Nizanje ugotovitev, povezanih s tem problemom, za interpretacijo miljnika ni bistveno in se zato povrnemo na to vprašanje kasneje.

Presoja verzije *ab Atrante* ob podrobni razčlenitvi ne vzdrži kritike in je zato dvomljiva ter nesprijemljiva. Mogla bi biti verjetna le, če bi z deli pričeli, kar napisno gradivo odklanja, pri Trojanah in bi miljnik označeval ekstremni južni konec obnovljenega cestišča, vključujoč popravilo ceste *Celeia—Neviodunum*. Razen citiranega miljnika Konstanca II. iz leta 354 omenjajo ostali spomeniki vmesnih arheoloških postojank med Celjem in Drnovim odmero *a Celeia*. Predvsem sta to oba miljnika Maximina Traxa, izkopana neposredno v bregu Save nasproti naselja Brestanica, na izraziti antični obsavski postojanki z nakazano razdaljo *a Celeia MP XXXV*.¹⁶ Žal

¹² CIL III, 3705. — V tem času (145—146 n. št.) so zamenjali na Rensko-Mainkskem odseku lesene palisade z zidanimi, Neue Urkunden aus Starckenberg Kassel 1953, 115.

¹³ J. Klemenc, Blatt Zagreb, sub voce Jelkovic.

¹⁴ *hist. nat.* III, 147 ... *in ea [Pannonia] coloniae Aemona, Siscia, amnes clari ac navigabiles ... Dravus e Noricis violentior, Savus ex Alpihus Carnicis placidior*; medtem ko se na napisih dosledno pojavlja ime *Emona*.

¹⁵ V. Hoffiller-B. Saria, Antike Inschriften aus Jugoslawien, Zagreb 1958, 237.

¹⁶ C. Deschmann, Die jüngst aufgefundenen Meilensteine aus Unter-Krain, MCK, NF, 1887, LXXXIV = CIL III, 11516—11518.

na miljniku Septimija Severa, Karakale in Gete, postavljenem leta 201 v okolici Krškega, ni navedena distanca (CIL III, 4622 in 4624). Precejšen pomislek proti izmeri od Trojan je tudi več kot dvestoletni interval med Antoninovo in Konstancijevo II. obnovitvijo in utrditvijo cestišča in mostov,¹⁷ izpolnjen s številnimi miljniki Krške doline, na katerih se ne pojavlja formulacija *ab Atrante*.

Tako je čateški miljnik najbolj verjetno postavljen na skrajnem zahodnem robu *municipii Andautoniensium*, kot ga navaja napis CIL III, 4008 = AIJ 474. Doslej so vsi znanstveniki imeli v itinerarjih navedeno postajo *ad Fines*¹⁸ XXI MP od Siska za mejno postojanko; območje Siscije se tu neha in sega do sem z nasprotni strani okrožje Neviodunuma.¹⁹ Andautonija leži ob drugi cesti in ima po Mócsyju zelo majhen ager,²⁰ kar naj bi kazal miljnik iz Jelkovca z odmero distance a *Siscia*.²¹ Najdišče kamna leži severno od Andautonije, ki razen neposrednega mestnega pomerija ne bi imela nikakega zaledja. Tako problem ni zadovoljivo rešen; Siscija je sama po sebi pomembno prometno središče in povsem mogoča je navedena razlaga o izmeri razdalj in distanc od pomembnih prometnih križišč, kar kaže miljnik, odkrit v Sremski Mitrovici z odmero od Trojan. Andautoniji pripadajoče mestno zaledje sega torej preko severne²² in zahodne itinerarske poti, ki vodita v Sisak. Shematično je nakazala rešitev že I. Degmežić,²³ dasi doslej vprašanje, do kod sega *ager Andautoniensis*, še ni zadovoljivo rešeno, še manj pa v podrobnostih jasno. Napisa iz Petrovine²⁴ sta uporabna pri znanstveni presoji o obsegu okrožja Andautonije, ker se v besedilu omenja *res publica Andautoniensium* in sta južno od itinerarske poti *Siscia—Neviodunum*. Vzhodna meja je zaradi pomanjkanja epigrafskih in drugih dokazov nedoločljiva. Podobno je s severno mejo. Edinole zahodno mejo moremo fiksirati. Severno od Save so odkopali skrajni zahodni napis s posvetilom *res publica Andautoniensium* v Stenjevcu pod obronki Sljemenca.²⁵ Naslednji spomenik, ki utemeljuje zahodno mejo Andautonije, je miljnik iz Čateža. Neviodunumski napisi se pojavijo le na Krškem polju

¹⁷ *oīs munitis pontibus refecti[s]*

¹⁸ Probleme v zvezi z lokacijo izčrpnó obravnava J. Klemenc, Blatt Zagreb, 111; Th. Mommsen, CIL III, p. 496; A. Müllner, Emona, 104.

¹⁹ Mnoge je zavajal tudi napis CIL III, 3934: *I(ovi) o(ptimo) m(aximo) | et Genio | municipi(i) Fl(avii) Neviod(uni) | sacrum L(ucius) Pompeius | In genu(u)s b(ene)ff(iciarius) | co(n)s(ularis) v(otum) s(olvoit) l(ibens) m(erito)*, vzdian danes sicer v graščini Mokrice, toda prepeljan tja zelo verjetno iz Velikih Malenc; I. Brlič, Grad Mokrice in park, Zagreb 1957, 5; Th. Mommsen, CIL III, p. 496; A. Graf, Übersicht der antiken Geographie von Pannonien. Diss. Pann. I, 2. Budapest 1936, 57; kot zadnja V. Šribar-P. Petru, Neviodunum, Posavje I, 1957, 27; primerjaj k temu B. Saria, RE XVII (1936), 1738, in B. Saria, Novi napisi s Kranjskega, GMDS 22, 1941, 42.

²⁰ A. Mócsy, Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomannenkriegen, Budapest 1959, 24.

²¹ J. Klemenc, Blatt Zagreb, sub voce Jelkovac.

²² J. Klemenc, Teodozijeve pohode proti Maximusu iz Siscije do Poetovija, Zgodovinski časopis (Kosov zbornik) 6—7, 1952—53, 78.

²³ I. Degmežić, Sadržaj antiknih kamenih spomenika nađenih u Zagrebu i okolici, Iz starog i novog Zagreba, Zagreb 1957, 114.

²⁴ CIL III, 4008 in 4011.

in ne segajo vzhodno od Čateža.²⁶ V prostoru med Stenjevцем in Čatežem je naravno utemeljena meja le Sotla in na jugu Gorjanci, torej današnja meja med NR Hrvatsko in LR Slovenijo. Ob tem se zavedamo, kako pomembni so lahko taki sklepi za umevanje kontinuitete izročeni in že od antike sem ustaljenih meja. Že prej so verjetno Gorjanci in Sotla delili dvoje keltskih plemen, Latobike in Varcijane.²⁷ Rešitev, ki stopnjuje pomen gradišča in poznoantične utrdbe na Vel. Malencah, saj zapira ta edini dohod z vzhoda v Krško dolino in Dolenjsko. Predstavlja pa tudi važno orožniško in carinsko oporišče, iz katerega so se rekrutirali uslužbenci za bližnji mejni prehod, katerega bi mogli locirati vzhodno od Čateža na njive z ledinskim imenom Col, o katerem sodimo, kljub najdbam antik na tem predelu,²⁸ da je dobil ime v polpretekli dobi. Tako je tudi utemeljeno izročilo miljnika v Čatežu, znamenja mejnega prehoda med Neviodunumom in Andautonijo.

Naslednji spomenik, ki posega prav tako v problem meje in varstva cest, so našli pri podiranju gospodarskega poslopja župnišča v Čatežu. Fragmentirana ara (sl. 4) iz rumenorjavega peščenca meri v višino 57 cm, v širino 42 cm in je debela 15 cm. Napisno polje je zgajeno s klesarsko pilo, spodnji del kamna pa je grobo obdelan. Od celotnega teksta sta ohranjeni le poslednji vrstici. Odbiti sta votivna formula in ime posvetitelja. Črke so visoke v predzadnji vrsti 6 cm, v zadnji 5 cm; presledek med vrstama znaša 2 cm. Ohranjeni del napisa, spravljenega v Posavskem muzeju,²⁹ se glasi:

*X G(eminae) b(ene)f(iciarius) co(n)s(ularis)
v(otum) s(olbit) l(ibens) m(erito)*

V tekstu ohranjenih vrstic manjkajo sicer punktacije med pojmi in jih nadomeščajo širši intervali. Izrazite presledke opazimo v votivni formuli: zadnje vrstice, ki ustrezajo največjemu intervalu prve vrstice med črkama G in B. Rekonstrukcija teksta prve vrstice je logična, od *co(n)s(ularis)* je jasno vidna prva črka in del naslednjega O. Zadnja črka je odbita; pod presledkom pred njo je opazna sled obdelave kamna.

²⁶ CIL III, 3010 = AIJ 477. Za odmero distance *ab Andautonia* pa bi govorila predvsem cesta, ki jo je nakazal že J. Klemenc, po levem — severnem — bregu Save od Ščitarjevega mimo Zagreba, Stenjeveca, Dobove in Sel do Brežic, kjer moremo v bližini izliva Krke v Savo domnevati pomembno mostišče in rečno pristanišče, kar potrjuje tudi napis, posvečen Neptunu, najden pri ustju izliva Krke pri Čatežu. Prav okoliščina, da imamo opraviti še z direktno cesto v Andautonijo, še bolj krepi razlago, da moramo na miljniku dopolniti poslednjo vrstico z *ab Andautonia*. Kot miljniki na desnem bregu Save pri Brestanici kažejo odmero *a Celeia*, tako je tudi v Čatežu miljnik na desni strani Save priča, do kod sega območje Andautonije.

²⁶ T. Knez-P. Petru-S. Škaler, *Municipium Flavium Latobicorum Neviodunum*, Novo mesto 1961.

²⁷ RE XII/1 (1924), 966 (Fluss), z zastarelimi mnenji o legi Neviodunuma v Vel. Malencah; RE XII/1 (1924), 967—8 (Keune), in VIII A₁ (1955), 363, z odličnimi lokacijami Varcijanov in Latobikov.

²⁸ Varstvo spomenikov 7, 1958/9, 337.

²⁹ Varstvo spomenikov 7, 1958/9, 301.

Napis je že deseti spomenik ob sotočju Krke in Save, katerega dedikant je *beneficiarius*.³⁰ Gotovo je stal v hramu Jupitra v Vel. Malencah in so ga kasneje prepeljali v Čatež, podobno kot aro L. Pompeja Ingenua v Mokrice. Ne moremo podpreti mnenja B. Sarie, da bi bili spomeniki iz sicer le malo oddaljenega Neviodunuma.³¹ V Drnovem beneficiarijska postaja ni tako potrebna kot na območju terasastega pobočja pri Sv. Vidu nad Brežicami, utrjenem na zahodu z gradiščem v Vel. Malencah.³² Območje zapira

Sl. 4. Napis beneficiarija iz Čateža
Bild 4. Inschrift des Benefiziars aus Čatež

s severa *fl. Savus* (Sava), na jugu pa se razprostirajo impedimentu in večjim enotam težko prehodni izrastki Gorjancev. Strateško omogoča ta izredna utrdvena točka ob najmanjših varnostnih oddelkih uspešno zaporo ceste. Še posebej v primeru uničenja mostu preko reke *Corcoras* (Krka), ko je moral nasprotnik ubrati pot po desnem bregu Krke in se izpostaviti bočnemu napadu s pobočij Gorjancev. Zаметke poznoantične utrdbene zasnove moremo iskati v prazgodovinski dediščini in geografsko-geoloških danostih

³⁰ Na Dolenjskem sta dve skupini napisov, na katerih se omenjajo beneficiariji, in sicer prva v Trebnjem in druga v Vel. Malencah. Omejujemo se le na skupino spomenikov iz Krške doline: Leskovec (CIL III, 5918), Krška vas (CIL III, 5916), Vel. Malence (CIL III, 10799 in 5927 = AIJ 251; AIJ 240, 241, 242, 243) in Mokrice (CIL III, 5924).

³¹ B. Saria, Novi napisi, l. c., 41.

³² B. Saria, Drugo začasno poročilo o izkopavanjih na gradišču pri Velikih Malencah, GMDS 11, 1950, 5; B. Saria, Die vorgeschichtlichen Ringwallsysteme in Slovenien, Südostforschung 15, 1956, 41.

sotočja Krke in Save. Navedena municipalna meja vzhodno od Čateža le delno razjasnjuje do danes še vedno odprto vprašanje³³ istovetnosti meje Italije z vzhodnim koncem nevioudunumskega municipalnega agerja.³⁴

Raziskovanja A. v. Domaszewskega, *Westdeutsche Zeitschrift* 21, 1902, 58, o razporeditvi orožniških postaj ob važnih križiščih ali mejah utemeljujejo podano razlago. Številna posvetila beneficiarijev so torej, upoštevaje tudi opisani miljniki, povezana z bližnjo mejo.

Neskladnost dosedanje interpretacije in razhajanja v izvajanjih pripadnosti Nevioudunuma k X regiji izvirajo iz podatkov napisnega gradiva, ki je že samo po sebi kontradiktorno in neenotno. Reševanje pripadnosti Nevioudunuma italski X regiji — *Histria et Venetia* — terja obširnejšo obravnavo, naslonjeno na prazgodovinske razmere drnovskega področja. Pripadnost ozemlja med Trebnjem in Drnovim keltskim Latobikom je podana že v rimskem poimenovanju obeh krajev. Povezanost dolenskih Latobikov s plemenskim jedrom v območju od Flavije Solve do Labodske doline je zelo verjetna.³⁵ Izslédki J. Šašla³⁶ o razprostranjenosti nekaterih keltskih imen celjskega območja duhovito nakazujejo narodnostno sorodnost prebivalstva v okolici Celja in na osrednjem Dolenjskem. Vprašanje primarnega enotnega latobijskega ozemlja in enovite plemenske skupnosti moramo torej predpostavljati za najbolj zgodnjo fazo nastopa Latobikov v naših krajih. Kljub verjetnemu kasnejšemu rahljanju vezi med severnim in južnim delom plemena³⁷ je ostala misel o povezanosti živa še ob nastopu Rimljanov leta 55 pr. n. št. Kratek čas po prihodu Rimljanov³⁸ je ostal *Nevioudunum*, enako kot *Emona*, še v sklopu noriškega kraljestva, dokler ni bil priključen Panoniji.³⁹

V vsem Obdonavju in Dalmaciji nastopajo plemenske ali pokrajinske občine v nasprotju do municipalne ureditve z znano upravno shemo (*Ilvires, aediles* itd.). Nekatere centuriatne ali dekuriatne⁴⁰ občine upravljajo vojaški

³³ Dolenjski zbornik 1, 1962, z delno nakazano problematiko.

³⁴ B. Saria, *GMDS* 14, 1935, 15; *GMDS* 20, 1939, 159; *GMDS* 22, 1941, 41. V teh zaporednih izvajanjih B. Saria čutimo vso težavo pri reševanju tega problema.

³⁵ H. Müller-Karpe, *Die Zeugnisse der Taurischer in Kärnten*, *Carinthia* 141, 1951, 602; R. Egger, *Der Tempelbezirk des Mars Latobius im Lavanttal*, *Anz. Akad. Wiss. Wien* 44, 1927, 5; E. Polaschek, *RE XVII* (1956), 1018; W. Modrian, *Leda Darstellungen in Latobikergebiet*, *Festschrift für R. Egger*, *Carinthia* 145, 1953, 165; R. Heuberger v *Ammann-Festgabe II*, 1954, 169; F. Staehelin, *Die Schweiz in römischer Zeit*³, Basel 1948, 72, op. 4; B. Saria v *RE XXII* (1954), 1638; K. Sagi, *Soproni Szemle* 9, 1955, 48; A. Mócsy, *Die Bevölkerung*, 121; R. Ložar, *Prazgodovina Kranjske v luči zbirke Mecklenburg*, *GMDS* 15, 1954, 75; R. Egger, *Die Ausgrabungen auf dem Magdalensberg 1950*, *Carinthia* 142, 1952, 171; K. Willvonseder, *Zur Keltischen Besiedlung des Ostalpenraumes*, *Carinthia* 145, 1953, 586.

³⁶ J. Šašel, *C. Iulius Vepo*, *Živa antika* 5, 1955, 129; J. Šašel, *C. Vindonius Succensus*, *Živa antika* 4, 1954, 374.

³⁷ *RE XII* (1924), 966 (Fluss).

³⁸ S. Gabrovec, *Najstarejša zgodovina Dolenjske*, *Novo mesto* 1956, 53, sicer pa podrobneje obravnava to vprašanje E. Swoboda, *Carnuntum*³, 27 in 203, kjer je tudi izčrpno podana vsa literatura, ki zadeva vprašanje aneksije Norika.

³⁹ Verjetno hkrati s Poetovijem in Carnuntumom.

⁴⁰ A. Mócsy, *Zur Geschichte der peregrinen Gemeinden in Pannonien*, *Historia* 6, 1957, 495.

poveljniki ob podpori domačih voditeljev.⁴¹ Zato ohranjajo Rimljani prejšnjo plemensko razdelitev in se naravnost boje porušiti ustaljeno ravnovesje ter ustvarjajo v primeru pomanjkanja voditeljev iz vrst avtohtonega prebivalstva umetno diferenciacijo domačinov, da bi lahko veljake pritegnili v vodstvo uprave. Obstoj take plemenske občine na področju Neviodynamuma izpričuje tudi epigrafsko gradivo.⁴²

V nadaljnjem razvoju nastane iz področja *civitatis colonia* ali *municipium*, domačini ohranijo še nadalje neki lasten teritorij, vendar je upravno središče enotno. Sele po tej razlagi, podal jo je Mócsy,⁴³ moremo pravilno interpretirati razmerje *Praetorium Latobiorum : Neviodynamum*⁴⁴ in *Emona* : Ig.⁴⁵ Tako v Trebnjem kot na Igu moremo domnevati močno središče avtohtonega prebivalstva, ki je ostalo še vrsto let po rimski okupaciji v lasti domačinov. Zanimivo pri tem je, kako so Rimljani upoštevali prazgodovinsko dediščino in se raje naseljevali v neobljudenih nižinah.

Prazgodovinska poseljenost Dolenjske in Posavja zajema predvsem griče, holme in pogorja, kjer so mogli Iliri in Kelti osnovati svoja gradišča.⁴⁶ Pečnik⁴⁷ pozna le tri nižinske prazgodovinske postojanke. Vse leže ob Krki, notranjost Krškega polja in Krakovskega gozda predrimsko prebivalstvo, po sedanjem stanju arheologije, ni naselilo. Situacija je ostala enaka vse do srede drugega stoletja. Priloženi zemljevid Krške doline na tab. II prikazuje na osnovi spomeniškega gradiva sestavljeno razprostranjenost domačinov in priseljenih kolonistov.⁴⁸ Avtohtono prebivalstvo srečujemo na gričevnatem ozemlju, medtem ko na samem Krškem polju ni niti enega spomenika domačina. Z naselitvijo neobljudenega nižinskega sveta Rimljani niso bistveno prizadejali interese Latobikov, in kar je poglobitno, prav ta tankočutna politika Rimljanov ohranja še nadalje ustaljene plemenske meje. Modifikacije glede na prejšnje prazgodovinsko stanje zasledimo na severnem delu, kjer naslonijo mejo na naravno oviro, Savo,⁴⁹ in to sele po vključitvi Neviodynamuma v provinco Panonijo. Prilaganje na-

⁴¹ B. Saria, Doneski k vojaški zgodovini naših krajev v rimski dobi, GMDS 20, 1959, 150.

⁴² Napis iz Samarije, A. Dobo, Inscriptiones ad res Pannonicas pertinenses, Diss. Pann. I, 1. Budapest 1940, 189; navaja: *mil(it)es v[er]e[re] i[ll]u[st]r[ati]o[n]is coh[ort]is Pa[n]nonicae sup[er]ioris, cives Sisci(ani) et Varcian(i) et Latobici*.

⁴³ B. Saria, Noricum und Pannonien, Historia 1, 1950, 442; CAH XI, 545.

⁴⁴ Premerstein-Rutar, Die römischen Strassen und Befestigungen in Krain, Wien 1899; I. Gams, Geografski obzornik 2, 1960, 37; CIL III, p. 496; A. v. Molliary, Die Römerstrassen in der Europäischen Türkei, Zagreb 1914, 17.

⁴⁵ A. Müllner, Emona, Ljubljana 1879, 81; S. Rutar, Izvestja 6, 1896, 161; A. Müllner, Zur Emona-Frage, Argo 6, 1898, 199; J. Bilec, Emona in Emonia, Argo 6, 1898, 198; J. Šašel, Vodnik po Emoni, Ljubljana 1958; J. Klemenc, Zgodovina Emone, Zgodovina Ljubljane I, Arheologija in geologija, Ljubljana 1958; W. Schmid, Emona, JfA 7, 1915; J. Šašel, Prispevki za zgodovino rimskega Iga, Kronika 7, 1959, 117.

⁴⁶ T. Knez-P. Petru-S. Škaler, Neviodynamum, str. 19; P. Petru, Evidenca najdišč, dragocen vir za reševanje arheološke spomeniške problematike, Varstvo spomenikov 8, 1960/1.

⁴⁷ Izvestja MDK 1904, 195.

⁴⁸ Sestavljeno na osnovi Mócsyja in dopolnjeno z novim gradivom.

⁴⁹ K vprašanju naravnih meja na severu Italije v rimski dobi primerjaj K. Christ, Zur römischen Okkupation der Zentralalpen und des nördlichen Alpenvorlandes, Historia 6, 1957, 416, z literaturo.

ravnim mejam botruje verjetno kasneje preložitvi vzhodne italske meje na Gorjance.

Opora takim izvajanjem je ara, vzdana v cerkvi sv. Valentina na Straži, CIL III, 3915 = 10798. Kamen so posvetili Hadrijanu pripadniki plemena Karnov, katerim je podelil cesar državljanstvo.⁵⁰ Matična bivališča Karnov opredeljujejo viri in arheološko gradivo v severozahodni predel Benečije med Karnskimi Alpami, Oglejem in Trstom ter v Posočje.⁵¹ Na Dolenjsko in v Posavje niso segali in zato moremo z gotovostjo domnevati, da jim je dodelil cesar Hadrijan z rimskim državljanstvom tudi del latobiškega ozemlja. Istočasna z viri⁵² potrjena vključitev Emone v X regijo — *Histria et Venetia* — govori za Mommsenovo⁵³ sodbo: »et simul Italiae fines ad Sirmium⁵⁴ fere proferret novos cives cum proxima Italiae regione, quae erat Carnorum, quammodo coniugeret.« Sam Mommsen opozarja na težave, ki se pojavljajo ob taki razlagi. Predvsem zaradi nasprotujočih si podatkov itinerarjev glede lege postaje *ad Fines XX* ali *XXI MP* severno ali južno od Siscije. V obeh primerih moremo povezovati *ad Fines* z mejo provinc; na jugu bi ležala postaja ob panonsko-dalmatinski meji, na severu ob panonsko-italski. Seveda le v primeru neposredne sosesčine med ozemljem Siscije in nevioudunumskim teritorijem. Čateški miljnik je skrčil antično drnovsko okrožje in določno pokazal pravo mejo Nevioudunuma in Andautonije, pri čemer odpade Mommsenovo izvajanje odnosov *Siscia : Nevioudunum*, ker se ozemlji obeh mest na tem odseku ne stikata.

Vendar dodelitev municipija *Nevioudunum* k Italiji po naši sodbi ni mogla biti trajna in je prenehala že v začetku druge polovice 2. stoletja.⁵⁵ Herodijan⁵⁶ omenja ob opisu prihoda M. Traxa v Emono leta 238, da je bila *Emona* prvo mesto na italskih tleh. Oddelki M. Traxa so verjetno korakali skozi Drnovo, kar ilustrirajo miljniki iz Brestanice, znamenja cesarjevega pohoda proti Italiji. Kljub temu omenja Herodijan le Emono kot italsko mesto in ne navaja Nevioudunuma. Drugo pričevanje o pripadnosti Nevioudunuma Panoniji so miljniki iz leta 201, na katerih se omenja legat province *Fabius Cilo*, ki je dal popraviti cesto *Emona—Nevioudunum*.

Pomanjkanje oprijemljivih arheoloških dokazov in epigrafskih ter drugih virov onemogoča popoln prikaz zgodovinskih dogodkov na področju med Savo in Krko v 2. stoletju n. št. Predvsem čutimo potrebo načrtnih izkopavanj v Trebnjem, kjer je odkril B. Saria⁵⁷ spomenik beneficiarija iz

⁵⁰ A. Alföldi, CAH XI, 545.

⁵¹ RE III, 1598 (Ihm) in 1600 (Tomaschek); glej še R. Egger, Recherche di storia sul Friuli preromano e romano, Atti dell'Accademia di scienze lettere e arti di Udine 13, 1957, 383.

⁵² Herodian VIII, 1, 4.

⁵³ CIL III, p. 496.

⁵⁴ Prav: Sisciam.

⁵⁵ A. Mócsy, Die Bevölkerung sicer domneva na str. 21, op. 31, da je bil teritorij v okolici *Praetorium Latobicorum* ob odcepitvi Emone od Panonije priključen k Italiji; glej še E. Swoboda, Carnuntum³, Graz-Köln 1958, 13; E. Stein, Geschichte des spätrömischen Reiches, Wien 1928, 107; A. Remennikov, Borba plemen srednjevo Dunaja s Rimom, Vestnik drevnej istoriji 3, 1960, 105; poglobitveni del literature, ki obravnava to vprašanje, pa je žal nedosegljiv.

⁵⁶ Glej op. 52.

⁵⁷ GMDS 22, 1941, 41.

leta 158, torej enega naših najbolj zgodnjih tovrstnih spomenikov. Dokler pogrešamo arheološko dokumentiran prikaz rasti naselbine *Praetorium Latobicorum*, tako dolgo ostajajo naša izvajanja na pol pota.

Vsa nadaljnja, v enaki meri raznolika zgodovina Dolenjskega in slovenskega Posavja postavlja novim raziskovanjem nove smernice. Pomembnost poznoantične trdnjave Vel. Malence v končni fazi rimske oblasti naših krajev smo omenili; poudarili bi še sorodno usodo nevioudunumskega in celejskega okrožja v tem času. Prvi ima po Dioklecijanovi razdelitvi Panonije v novo osnovani provinci Saviji za upravnika korektorja, kar srečujemo komaj izven meja Italije. Celejski prostor pa je hkrati, kot so pokazala raziskovanja R. Eggerja,⁵⁸ važen člen v rimski obrambi vzhodnih Alp, saj ima *civitas Noricorum* neko posebno mesto v okviru province. Nakazano prazgodovinsko izročilo ostaja torej živo še v pozni antiki. Seveda pa so korenine takega razvoja geografsko pogojene.

Pomembnost prometne vezi med spodnjim Podonavjem in Italijo izpričuje tudi pri zaščitnem izkopavanju v Ribnici pri Brežicah odkopan prelomljen nagrobnik, sl. 5 a, b. Spomenik je sedaj spravljen v Posavskem muzeju.⁵⁹ Nagrobnik je iz rjavega mehkega peščenca, visok 178 cm, širok 73 cm in debel 26 cm. Večji del plošče zavzema 97 cm visoko in 56 cm široko napisno polje, na katerem beremo:

Ti(berio) Claudio
Eudio
]p[]lib(ertus ali erta)
Tib(erius) Barbius
Primus
benemerenti
fecerunt

Najvišja črka v napisu je I v prvi vrsti (11 cm). Sicer znašajo velikosti posameznih vrstic in presledkov 9, 3, 7, 4, 7, 3, 7, 3, 4,4, 3, 8 cm. Glede dopolnila v 3. vrsti meni kolega J. Šašel,⁶⁰ da se nanaša na oproščenca umrlega, zato je dovolil, ko si je napis ogledal, teoretično možnost: *Cla(udia) Eudii lib(erta)*.

Cognomen Eudox in ostale grške izpeljanke tega imena srečujemo pogosto (CIL III, 6581; 7151; 8388; 8065, 19), vendar doslej ni znan na našem ožjem področju z iliro-keltskim prebivalstvom. Zasedimo ga le v sorodnem korenu na napisu CIL III, 14326 = *Licinius Teuda* iz okolice Bihaća.⁶¹ Verjetno imamo opraviti z grškim sužnjem, ki mu je podelil cesar Klavdij svobodo in gentilicije. V zgodnjem obdobju rimske okupacije poznamo dosti grških osvobodencev, večinoma prekupčevalcev in sotrudnikov oglejskih trgovskih rodbin. Morda moremo prišteti Tiberija Claudija Eudija k njim, še posebno, ker je eden izmed posvetiteljev nagrobnika član rodbine Bar-

⁵⁸ Wiener Studien 47, 1929, 147.

⁵⁹ Varstvo spomenikov 7, 1958/9, 305.

⁶⁰ Kateremu se na tem mestu ponovno zahvaljujem za napotke.

⁶¹ D. Rendić-Miočević, Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije, Split 1948, 61.

Sl. 5 a, b. Prelomljeni nagrobnik z groba 2 iz Ribnice pri Mokricah
 Bild 5 a, b. In zwei Teile zerbrochenes Grabmal des Grabes 2 aus Ribnica bei Mokrice

bijcev.⁶² Prvi znani spomeniki te familije so iz obdobja pred rimsko okupacijo naših krajev, ko so imeli Barbijci verjetno del trgovine iz Aquileje v Norik in Panonijo v svojih rokah, kar kaže napis na stegnu »mladeniča« s Štalenske gore.⁶³ Veliko zastopstvo te trgovske hiše zasledimo predvsem na Štalenski gori pri Celovcu (CIL III, 4815, 4885, 11562, 15143), med njimi se omenja tudi *P. Barbius Sp. f. Primus*.

— Trenutno je težko ugotoviti, ali sta tudi na našem spomeniku omenjena *Tiberius Barbius Primus* in *Tiberius Claudius Eudius* trgovca, dasi potrjujeta tako domnevo imeni in lokacija ob važni cesti *Aquileia—Siscia* in ob Savi — že v antiki izpričani prometni žili.⁶⁴

ZUSAMMENFASSUNG

Zu drei neuen Inschriften aus dem unteren Savegebiet

Im vorliegenden Artikel veröffentlicht der Verfasser drei Inschriften aus dem unteren Savegebiet und beleuchtet sie zugleich als wichtige Zeugen für das Verständnis des antiken Lebens in diesen Gegenden.

Bei dem Meilenstein von Čatež, von dem die Textrekonstruktion wie bei anderen erwähnten Denkmälern im slowenischen Teil des Aufsatzes wiedergegeben wird, ist, von anderen Tatsachen abgesehen, zweierlei besonders bezeichnend. Erstens, weil er uns die Strassenbautätigkeit unter *Antoninus Pius* auf der Strasse *Emona—Neviodunum* bekundet, und zweitens, weil er einiges zur klareren Fixierung der östlichen Stadtgrenze von *Neviodunum* beiträgt. Vier bereits bekannte Meilensteine an diesem Strassenabschnitt beweisen zur Genüge die Instandsetzung der Strasse von Stična bis Drnovo und weiter gegen Osten. Nach der Reihenfolge der Konsulate zu urteilen, beginnen die Restaurierungsarbeiten im Jahre 139 bei dem Gebiet von *Emona*. Das rasche Fortschreiten der Festigung des Strassenkörpers bestätigen die Meilensteine von Hudo bei Stična (im Jahre 139) und von Vihre (im Jahre 141). Der weitere Verlauf der Arbeiten auf der Magistrale *Siscia—Sirmium* ist mangels jedweder epigraphischer Quellen, besonders der Meilensteine des *Antoninus Pius*, ungewiss. Viel besser können wir die gleichzeitigen Restaurierungsarbeiten an der itinerarischen Strasse *Emona—Carnuntum* feststellen, deren Bau, den Inschriften nach zu urteilen, sofort nach der Rekonstruktion des Strassenkörpers von *Emona* gegen Osten begann. Die Quellen verschweigen uns aber, was wir eigentlich logisch voraussetzen dürften, den Bau und die Restaurierung der transversalen Verbindungen der beiden Strassen zwischen Celje und Drnovo durch das Tal der Savinja und Sava.

Was jedoch bei dem neuen Meilenstein überrascht, ist die Angabe der Distanz *ab A...*, da wir jedoch *a Nevioduno* erwartet hätten. In Betracht kommen die Ansiedlungen an der Magistrale, und zwar *Acervo*, *Andautonia*, *Atrans* und *Aemona* (Schreibart nach Plinius). Nach sorgfältiger Erwägung aller Möglichkeiten

⁶² R. Egger, 95. Anzeiger der österreichischen Akademie der Wissenschaften 1956, 55.

⁶³ R. Noll, Funde vom Magdalensberg in der Wiener Antikensammlung, *Carinthia* 147, 1957, 112, z vso literaturo.

⁶⁴ C. Patsch, *Saveschiffahrt im Altertum*, *JöAI* 21, 1912, 318.

kommt der Verfasser zum Schluss, dass der Meilenstein von Čatež höchstwahrscheinlich am äussersten westlichen Rand des *municipium Andautoniensium* aufgestellt war, wie dies die Inschrift CIL III, 4008 = AIJ 474 anführt. Bisher hatten alle Wissenschaftler den in den Strassenverzeichnissen angeführten Posten *ad Fines XXI MP* von Sisak als Endstation des Gebietes von *Siscia* bezeichnet. Das Gebiet von *Siscia* nimmt hier sein Ende und bis hierher reicht von der entgegengesetzten Richtung das Gebiet von *Neviodunum*. *Andautonia* liegt an einer anderen Strasse und hat nach der Meinung einiger Autoren ein kleineres *ager*, da der Fundort des Meilensteines mit der Distanzabmessung *a Siscia* nördlich von *Andautonia* liegt. Doch ist es nicht glaubwürdig, dass das Gebiet von *Siscia* auch das Gebiet von *Andautonia* umfasst hätte, das ausser dem unmittelbaren städtischen Weichbild überhaupt kein Hinterland gehabt hätte, da ja der Meilenstein von Jelkovac nur *III MP* von Šitarjevo gefunden worden war. *Siscia* ist an und für sich ein so bedeutender Verkehrsknotenpunkt, und es ist ganz möglich, dass man die Distanz von diesem so wichtigen Verkehrsknotenpunkt gemessen hat, wie man später *quinarios lapides per Illyricum fecit ab Atrante ad flumen Savum* und die Distanz, wie folgt, von *Atrans* abgemessen hat. Trojane war ein wichtiger Knotenpunkt und deshalb kann uns das nicht überraschen. Das städtische Hinterland von *Andautonia* reicht nach unserer Meinung über die nördlichen und westlichen itinerarischen Wege, die nach Sisak führen. Bisher ist die Frage, wie weit der *ager Andautoniensis* reicht, noch nicht zu voller Zufriedenheit gelöst, noch weniger ist sie in den Einzelheiten klar. Die zwei Inschriften aus Petrovina (CIL III, 4008 und 4011) können uns bei der Beurteilung des Umfanges des Distriktes *Andautonia* von Nutzen sein, da im Text die *res publica Andautoniensium* erwähnt wird und weil diese Inschriften südlich des itinerarischen Weges *Neviodunum—Siscia* gefunden wurden. Die Ostgrenze von *Andautonia* kann man mangels epigraphischer und anderer Quellen nicht feststellen. Etwas ähnliches gilt auch für die Nordgrenze. Vorderhand können wir neben der Südgrenze auch die Westgrenze feststellen. Nördlich der Save hat man die äusserste westliche Inschrift mit der Widmung *res publica Andautoniensium* in Stenjevac unter den Abhängen des Sljeme gefunden (CIL III, 5010 = AIJ 477). Die nächste Inschrift, die den Verlauf der Westgrenze von *Andautonia* fixiert, ist der Meilenstein von Čatež. Die Inschriften von *Neviodunum* treten nur auf dem Krško polje (das Gurkfeld) auf und reichen nicht östlich über Čatež. Im Raume zwischen Stenjevac und Čatež ist die natürlich bedingte Grenze nur die Sotla, im Süden jedoch der Gebirgsrücken der Gorjanci. Wahrscheinlich trennten schon früher der Gebirgsrücken der Gorjanci und die Sotla zwei Stämme, die *Varciani* und die *Latobici*. Eine Lösung, welche die Rolle des vorgeschichtlichen Burgwalles und der spätantiken Befestigungsanlagen in Velike Malence potenziert, da diese das einzige Einfallstor von Osten in das Tal der Krka und nach Dolenjsko (Unterkrain) verschliessen. Den Ursprung der spätantiken Fortifikationsanlage müssen wir in der urgeschichtlichen Erbschaft und den bestehenden geographisch-geologischen Gegebenheiten des Zusammenflusses von Krka und Save suchen.

Die erwähnte munizipale Grenze östlich von Čatež erklärt nur zum Teil die bis heute noch offene Frage der Identität der Grenze Italiens mit dem östlichen Ende des munizipalen *ager* von *Neviodunum*, was unter anderen auch die Inschrift des Dekurionen von *Emona* auf dem Gebiete von *Neviodunum* andeutet (AIJ 237). Der Zwiespalt in der bisherigen Interpretation und die voneinander abweichenden

Standpunkte betreffs der Zugehörigkeit von *Nevidunum* zur *X Regio — Histria et Venetia* erheischen eine ausführlichere Abhandlung, die sich auf die urgeschichtlichen Verhältnisse des Gebietes von *Nevidunum* stützen müsste. Die Zugehörigkeit des Gebietes zwischen dem *Praetorium Latobicorum* (Trebnje) und dem *Municipium Flavium Latobicorum Nevidunum* (Drnovo) zu dem keltischen Stamm *Latobici* ist schon in der römischen Namensgebung der beiden Orte gegeben. Die Zusammengehörigkeit des unterkrainischen Stammes der *Latobici* mit dem Stammeskern im Gebiet um *Flavia Solva* und im Lavanttal ist sehr wahrscheinlich. Trotz der späteren Lockerung der Beziehungen zwischen dem nördlichen und südlichen Teil des Stammes ist der Gedanke der Zusammengehörigkeit noch beim Auftreten der Römer im Jahre 55 v. u. Zr. lebendig geblieben. Kurze Zeit nach der Ankunft der Römer blieb *Nevidunum* ebenso wie *Emona* und *Poetovio* im Gefüge des *Regnum Noricum*, bis sie an Pannonien angegliedert wurden.

Durch die Besiedlung der unbewohnten Niederungen zogen die Römer die Interessen des Stammes *Latobici* nicht wesentlich in Mitleidenschaft; die Hauptsache ist jedoch, dass gerade diese feinfühlende Politik der Römer noch weiterhin die feststehenden Stammesgrenzen bewahrt. Inwieweit wir auf eine Änderung betreffs des früheren Zustandes stossen, geschieht dies im nördlichen Teil, wo sie die Grenze dem natürlichen Hindernis, der Save, anpassen. Die Angliederung an die natürlichen Grenzen bedingt später die Verlegung der östlichen italischen Grenze auf den Bergrücken der Gorjanci. Einen Stützpunkt dieser Ausführungen bietet die Ara, die in der Kirche sv. Valentin in Straža eingemauert ist (CIL III, 3915 = 10798). Diesen Stein widmeten Hadrian die Angehörigen des Stammes der *Carni* denen der Kaiser die Staatsbürgerschaft und einen Teil des Gebietes des Stammes *Latobici* verlieh. Deshalb gab schon Mommsen folgendes Urteil ab: »et simul Italiae fines ad Sisciam fere proferret novos cives cum proxima Italiae regione, quae erat Carnorum, quomodo coniugeret.« Mommsen selbst aber weist auf die Schwierigkeiten einer solchen Auslegung hin, besonders wegen der sich widersprechenden Angaben in den Itinerarien betreffs der Lage der Posten *ad Fines XX* oder *XXI MP* nördlich oder südlich von *Siscia*. Der Meilenstein von Čatež verkleinert das antike Gebiet von *Nevidunum* und bezeichnet genau die wirkliche Grenze von *Nevidunum* und *Andautonia*, wobei Mommsens Ausführungen über die Beziehungen zwischen *Siscia* und *Nevidunum* wegfallen, da sich die Gebiete beider auf dieser Strecke nicht berühren.

Doch konnte die Zuteilung des Gebietes von *Nevidunum* in die *X Regio* inwieweit es zu ihr kam, nicht ständig sein und nahm spätestens zu Beginn des dritten Jahrhunderts ihr Ende. Herodian erwähnt in seiner Beschreibung der Ankunft von *Maximinus Trax* in *Emona* im Jahre 258, dass *Emona* die erste Stadt auf italischem Boden war.

Der Mangel von tatsächlichen archäologischen Beweisen macht eine vollständige Darstellung der historischen Begebenheiten auf dem Gebiet zwischen Save und Krka im zweiten Jahrhundert unmöglich. Vor allem fühlen wir die Notwendigkeit planmässiger Ausgrabungen in Trebnje, wo B. Saria das Denkmal eines Benefiziars aus dem Jahre 158 entdeckte, also eines unserer ältesten Denkmäler dieser Art. Auch die Inschrift des Benefiziars von Čatež deutet einen Grenzübergang in der Umgebung von Čatež und Mokrice an, wo es in den letzten Jahren gelang, eine umfangreiche Ansiedlung und das dazugehörige Gräberfeld des antiken Postens *Romula* bei Ribnica unterhalb von Mokrice zu entdecken.

Die Bedeutung der Befestigungsanlage in Velike Malence in der späten Kaiserzeit haben wir bereits erwähnt; wir möchten nur noch das ähnliche Schicksal der Gebiete von *Neviodunum* und *Celeia* in dieser Zeit betonen. *Neviodunum* hatte nach der administrativen Teilung Pannoniens durch Diokletian in der neuorganisierten Provinz *Savia* als Verwalter einen Korrektor, was wir fast nirgends ausserhalb der Grenzen Italiens vorfinden. Der Raum von *Celeia* war aber gleichzeitig, wie dies die Forschungen von R. Egger ergaben, ein wichtiges Glied in der römischen Verteidigung der Ostalpen, nahm ja die *civitas Noricum* einen besonderen Platz im Rahmen der Provinz ein. Die erwähnte urgeschichtliche Überlieferung bleibt auch in der späten Antike lebendig.

Die Wichtigkeit der Verkehrsverbindung zwischen dem unteren Donaoraum und Italien bezeugt auch das bei den Scutausgrabungen in Ribnica bei Brežice gefundene in zwei Teile zerbrochene Grabmal (Bild 5 a, b).